

VOORWOORDEN

Olivier DE SCHUTTER
Eric TOLLENS

SYNTHESE

DEOGRATIAS NIYONKURU

VOOR DE WAARDIGHEID VAN DE **LANDBOUWER**

ERVARINGEN EN GETUIGENISSEN UIT AFRIKA,
REFLECTIES EN METHODOLOGISCHE PISTES

VOOR DE WAARDIGHEID VAN DE LANDBOUWER

ERVARINGEN EN GETUIGENISSEN UIT AFRIKA,
REFLECTIES EN METHODOLOGISCHE PISTES

In zijn nieuwe werk 'Voor de waardigheid van de landbouwer' ('Pour la dignité paysanne') houdt Deogratias Niyonkuru, landbouwkundig ingenieur en specialist in ontwikkelingsvraagstukken, een pleidooi voor de versterking van een landbouw die is gebaseerd op bestaande voedselsystemen en op waarden die eigen zijn aan het Afrikaans continent, alsook op de waardigheid van de mensen, en niet zozeer op geld en technologie. Hij is van oordeel dat Afrika moet weigeren deel te nemen aan een soort van 'inhaalrace' richting westers ontwikkelingsmodel, dat als ideaal wordt beschouwd voor de hele planeet.

Het boek opent met de vaststelling dat de herhaalde pogingen om de armoede in Afrika te bestrijden hebben gefaald, vooral op het platteland. De auteur vertrekt vanuit het perspectief van de Afrikaanse landbouwers en benadrukt hoe belangrijk het is rekening te houden met hun beweegredenen en met de kansen die hun omgeving hen biedt. Hij stelt cruciale vragen: wat zijn de prioriteiten van die landbouwers? Welke vormen van ondersteuning moeten de voorkeur krijgen? Hoe verzoen je een hogere productiviteit met het verminderen van de plattelandsarmoede en het behoud van lokale ecosystemen? Tal van concrete voorbeelden 'vanop het terrein' voeden de analyse en de reflectie. Volgende thema's komen onder andere aan bod: het belang van de cultuur en van het individu, niet-landbouwactiviteiten, de sociale bescherming van mensen op het platteland, lokale systemen van financiering door de plattelandsgemeenschappen zelf, de sleutelrol van het landbouwbeleid...

KERNGEDACHTEN

Zoals ze nu is opgevat streeft de ontwikkelingshulp ernaar dat de Afrikanen het westerse model reproduceren. Wij hebben trachten aan te tonen dat dit een valstrik is, maar bovendien ook gebaseerd op een foutieve analyse die stelt dat de oorzaken van armoede liggen in technologische achterstand en geldtekort, terwijl het in de allereerste plaats gaat om het verlies van zelfvertrouwen en eigenwaarde, en om de vele vormen van uitbuiting waarvan de landbouwers in Afrika het voorwerp zijn. Echte

Deogratias Niyonkuru is landbouwkundig ingenieur, medestichter en voormalige secretaris-generaal van de Burundese organisatie *Appui au développement intégral et à la solidarité sur les collines* (ADISCO, 2006-2016), en strategisch raadgever inzake ontwikkelingsvraagstukken.

De organisatie ADISCO, die zich tot doel stelt de autonomie van landbouwers te vergroten en samen met hen leefbare sociaaleconomische modellen uit te werken, kreeg de 2014-2015 Koning Boudewijnprijs voor Ontwikkeling in Afrika.

ontwikkeling heeft als doel mensen bewust te maken van de noodzaak aan verandering, en hen te bevrijden van de vele krachten die hen onderdrukken. Ze wil hen meester maken van hun eigen ontwikkeling door de versterking van hun menselijke capaciteiten. Het gaat niet enkel om technische vorming, maar verdrukte mensen moeten vooral worden geholpen om terug betekenis te vinden in het leven, in de toekomst te geloven en ambities te koesteren. De methodologie die wij voorstellen is een psycho-humane vorming die mensen ten gronde bewust maakt en voor verandering doet kiezen.

► **Duurzame programma's uitbouwen die gebaseerd zijn op kansen, niet op noden**

De klassieke methodes om 'noden' te identificeren, blijken niet te werken en zijn zelfs contraproductief, omdat ze de idee versterken dat 'de anderen' de oplossingen zullen aandragen. Het is daarentegen wél zinvol de landbouwers te helpen na te denken om in hun eigen omgeving kansen te zien waarin ze kunnen investeren om hun leefomstandigheden te verbeteren. Ze moeten de uitdagingen en de oorzaken van hun problemen leren onderscheiden. Enkel zo kan je de grondoorzaak van wat fout loopt aanpakken.

Een ernstig ontwikkelingsprogramma moet dan ook een lange termijnprogramma zijn (tussen 15 en 20 jaar). Het moet aangepast zijn aan de context, maar ook aan de verwachtingen en de capaciteiten van de lokale mensen en gemeenschappen. Budgetten die vooraf zijn vastgelegd, en weinig flexibele logische kaders, laten niet toe om echte ontwikkeling tot stand te brengen. Eerder dan aanzienlijke middelen te investeren in het monitoren van soms erg ingewikkelde indicatoren, moeten we voor een andere aanpak kiezen: het analyseren van veranderingen en van de effecten van projecten op het leven van mensen, op de versterking van hun capaciteiten en competenties, op de verbetering van hun machtspositie binnen de gemeenschap, maar ook van hun mogelijkheid om zich waardig op te stellen en solidair te zijn binnen hun gemeenschap – wat hen een zekere sociale

bescherming biedt. Tot slot moeten we ook oog hebben voor de impact op hun spirituele groei, en dat volgens ieders overtuiging.

Dit werk kan alleen tot een goed einde worden gebracht door mensen met veel sociale feeling die vertrouwen inboezemen, die dicht bij de landbouwers staan, met hen samenspannen en samenleven. Ze delen hun eten en drinken, maar ook hun lief en leed. Grote ontwikkelingsagentschappen kunnen bezwaarlijk aan die criteria voldoen; daarom moeten zij allianties aangaan met lokale organisaties.

De vraag op welke interventiezones men zich precies moet richten, en welke personen men moet begeleiden is om die reden niet langer prioritair: de strategieën moeten juist door de begunstigde worden bepaald, die zelf actor wordt. Door de armsten te ondersteunen corrigeert men enerzijds een onrechtvaardigheid én brengt men anderzijds een ontwikkelingsdynamiek op gang.

Als men ondersteuning veeleer richt op meer ondernemende groepen mensen in de gemeenschap, draagt men bij aan het stimuleren van de lokale economie.

Wat uiteindelijk van belang is, is een gepersonaliseerde ondersteuning van mensen en groepen in functie van hun sociaal weefsel en de kansen die hun omgeving hen biedt. Initiatieven moeten leiden tot acties die inspelen op allerlei ontwikkelingsaspecten in een bepaald gebied, als men tenminste wil bijdragen aan een geïntegreerd programma met effecten op lange termijn. Staten moeten hierin een fundamentele rol spelen door een infrastructuur op te zetten die ervoor zorgt dat geschoolde kaders kunnen worden aangetrokken tot in achtergestelde milieus.

"Omdat dit boek geschreven werd door iemand die de wereld die hij beschrijft, van binnenuit kent, vult het een leemte. Landbouwers en landbouwsters schrijven doorgaans niet. De onderlinge twisten tussen experts veroorzaken zoveel kabaal dat hun stem niet meer wordt gehoord. Dit essay geeft hun het woord terug. En doet ons naar hen luisteren..."

Olivier De Schutter
(auteur van het voorwoord)

► **Van klassieke vulgariseringsmethodes naar de versterking van de capaciteiten van landbouwers om hun geïntegreerde landbouwbedrijven beter te organiseren**

Ook al worden ze door iedereen verdedigd, vertrekken de vulgariseringsmethodes die men gebruikt nog altijd heel sterk vanuit een technisch georiënteerde en simplistische top-down-aanpak. Die heeft als doel technologische pakketten te introduceren die de voorrang geven aan monoculturen van één teelt, het zaaien in rijen, en het gebruik van verbeterd zaaigoed, meststoffen en pesticiden. De Afrikaanse landbouwers hebben zich hevig tegen deze technologieën verzet omdat ze indruisen tegen hun eeuwenoude ervaring die berust op het combineren van teelten. Dat is trouwens het enige model dat in staat is om te zorgen voor een evenwichtige voeding en vooral om op lange termijn de vruchtbaarheid te verzekeren van de zeer kwetsbare bodems.

In die omstandigheden betekent een betere productie in de eerste plaats een verbetering van het productiesysteem als geheel door het om te vormen tot een geïntegreerd, permanent en rendabel familiaal landbouwbedrijf, EFICC (*Exploitation familiale intégrée, continue et compétitive*). Dit bereikt men door de landbouwer te helpen om een toekomstvisie uit te tekenen, te mikken op de continuïteit en de kwaliteit van de productie, en dus op voedselzekerheid, een stabiel inkomen en het behoud van de bodemvruchtbaarheid.

Boeren, en vooral jonge boeren, zijn vaak teleurgesteld in de traditionele teelt-systemen. Het kan dan ook noodzakelijk zijn om hen (opnieuw) te motiveren door vernieuwende, marktgerichte teelten te introduceren. Die kunnen dan dienen om de verbeteringen te financieren voor het geheel van het landbouwbedrijf.

De technische vulgariseringsmethodes moeten deel uitmaken van een meer omvattend programma dat de toegang tot de markten faciliteert, het aandeel van de boeren in de waardenketens vergroot, de voedingsgewoonten verbetert, alsook de capaciteit van de landbouwers om actief deel te nemen aan solidaire netwerken in de gemeenschap.

Eén geïsoleerde landbouwer is niet in staat om het hoofd te bieden aan de uitdagingen die verbonden zijn met de verwerking van producten, de toegang tot betere markten en de export, om nog te zwijgen van de beïnvloeding van het landbouwbeleid, dat een fundamentele rol speelt in het stimuleren van ontwikkeling. Hij moet dus wel samenwerken met anderen en zich aansluiten bij een boerenorganisatie. Jammer genoeg ontbreekt het bij de grote meerderheid van deze structuren in Afrika aan een echte visie op ontwikkeling, laat staan op maatschappelijke en politieke verandering.

► **Van afhankelijke boerenorganisaties naar autonome sociaal-economische bewegingen**

Om te komen tot sterke boerenorganisaties is het noodzakelijk de lokaal aanwezige middelen in te zetten met het oog op een concrete activiteit waar de leden zelf toe hebben beslist. Een dergelijke organisatiestructuur berust op de inzet van individuen die bijdragen door kapitaal in te brengen en door zich te engageren om zaken te doen met de organisatie. In ruil ontvangen zij diensten of een ander voordeel dat rechtstreeks ten goede komt van het individu.

In een dergelijke logica moet de voorkeur gaan naar het 'coöperatieve' model, en niet naar een organisatie 'zonder winstoogmerk'; tal van actoren beginnen dat in te zien. Boerenorganisaties zijn natuurlijk meer dan puur economische structuren, en moeten hoe langer hoe meer evolueren tot actoren die sociale bescherming organiseren in de plattelandsgemeenschap. Hun grootste succes hebben deze organisaties kunnen boeken in het politieke domein: zij zijn erin geslaagd zich geleidelijk aan onmisbaar te maken bij het bepalen en uitvoeren van het landbouwbeleid.

Te veel programma's proberen snel-snel boerenorganisaties op te richten of te creëren om hun projecten uit te voeren of om, daarentegen, de verworvenheden van het project te bestendigen in het kader van een *exit* strategie. Een dergelijke handelwijze heeft maar weinig kans op slagen. Heel wat auteurs dringen er dan ook op aan om ontwikkelingsacties te laten vertrekken vanuit traditionele organisatievormen met hun wortels in de lokale cultuur.

Zo'n keuze moet dan wel berusten op een gedetailleerde analyse van hun manier van functioneren. Deze organisaties worden vaak gegijzeld door de leiders die hen opgericht hebben of door hun financiers. Het inzetten van inspirerende boeren binnen de gemeenschap die besluiten om zich samen te engageren met personen van hun keuze en met hetzelfde inkomensniveau, levert uitstekende resultaten op. Zij kunnen een sokkel vormen voor een coöperatieve beweging die verankerd is in de basis. Dit biedt bovendien de beste waarborgen voor hun efficiëntie en hun blijvende karakter.

Boerenorganisaties worden geconfronteerd met tal van moeilijkheden inzake beheer, leiderschap en afhankelijkheid van externe actoren. Daarom is het van belang hun autonomie te versterken en hen te stimuleren om zelf hun visie en missie te bepalen, en hen eveneens te helpen bij het verwerven van de competenties (autonomie op technisch vlak) en de lokaal aanwezige middelen (financiële autonomie) die noodzakelijk zijn om niet voor eeuwig af te hangen van ondersteuningsorganisaties en donoren.

De cruciale stap bij het versterken van een boerenorganisatie is dat ze voor zichzelf een concrete basisactiviteit bepaalt die haar helpt zich te structureren en te organiseren volgens verschillende deelfuncties, in plaats van enigszins theoretisch uit te gaan van een hiërarchisch modelorganigram. Door van die basisactiviteit te vertrekken wordt het mogelijk een visie en een missie te bepalen waardoor haar politieke en ideologische autonomie wordt verzekerd. De versterking van haar sociaal-politieke visie is noodzakelijk om haar blijvend karakter te garanderen, én haar capaciteit om bij te dragen aan structurele veranderingen in de samenleving.

Wat de ondersteuningsorganisaties betreft, zij kunnen pas echt autonoom worden als ze steun verlenen aan een geheel van lokale dynamieken, en niet alleen aan de boerenorganisaties waarvan ze meer en meer de gevangene worden. Het ontwarren van die knoop zou voor beide partijen gunstige effecten hebben.

De meeste coöperaties zijn georganiseerd rond één enkele productketen. Dergelijke structuren kun je maar moeilijk rendabel maken omdat alle kosten op de opbrengsten van dat ene product berusten, met zijn specifieke, in de tijd beperkte, teelt- en oogstseizoenen. Deze ondernemingen krijgen ook nog met andere risico's te kampen, zoals prijsdalingen en slechte oogsten door klimatologische bokkensprongen of ziektes. Wij zijn van mening dat het inzetten op meerdere productketens en functies binnen eenzelfde coöperatie zal leiden tot een grotere levensvatbaarheid, al beseffen we dat het wat moeilijker wordt om alles goed te beheren.

► **Van microkrediet naar zelffinanciering – van geld naar de creatie van lokale rijkdom**

Een belangrijke vaststelling die we hebben kunnen doen: microfinanciering is geen geschikt instrument om plattelandontwikkeling te financieren. In alle landen van Afrika hebben de instellingen voor microfinanciering de kleinschalige boeren veeleer geplunderd door hun spaargeld in te zamelen met als doel projecten in de steden te ondersteunen. Zo zijn het de armen die de rijken financieren.

De zeldzame kredieten die landbouwers krijgen betreffen sterk opbrengstgerichte activiteiten zoals de vetmesterij van runderen of de aankoop van inputs voor enkele zeer commerciële productketens zoals rijst, koffie, thee en cacao. In werkelijkheid staan de bedrijven die deze producten afnemen borg voor de kredieten aan de landbouwers

omdat zij de aflossing ervan afhouden van de betaling van de aan hen geleverde producten, zonder zich te bekommeren om de echte resultaten die de landbouwers geboekt hebben.

De hoge interestvoeten, de risico's die verbonden zijn aan ziektes en aan het klimaat, de bescheiden bedragen die worden toegekend, de te korte looptijden, het gebrek aan borgstelling en tenslotte de volatiliteit van de prijzen, maken van microfinanciering een volslagen onaangepast instrument. De oprichting van instellingen voor microfinanciering door boerenorganisaties zelf brengt in deze situatie nauwelijks verbetering, omdat die instellingen op middellange termijn evenzeer gedwongen zijn om rendabel te worden en een beroep te doen op dezelfde instrumenten als de zuiver commerciële kredietverstrekkers.

Ook al kunnen instellingen voor microfinanciering en banken een waardevolle rol spelen om bepaalde activiteiten van coöperaties te ondersteunen, is er toch een grote nood aan vernieuwende financieringsystemen. Experts verkennen diverse mogelijkheden, zoals het verlagen van de interestvoeten, renteloze kredieten, bepaalde incentives voor banken en instellingen voor microfinanciering, bankgaranties, het verzekeren en herverzekeren van kredieten. Maar vaak zijn dit bedrieglijke mechanismen die alleen maar kunnen worden georganiseerd op een mesoniveau.

Wat we echter zeker weten, is dat de verbetering van de landbouwproductie door de kleinschalige landbouwers slechts werkelijkheid kan worden dankzij subsidies van de staat. Het is een illusie te denken dat Afrikaanse boeren op lange termijn kunnen optornen tegen de goedkope import zonder vormen van ondersteuning of bescherming.

In afwachting van duidelijkere beloftes en engagementen vanwege de overheden moeten we van paradigma veranderen en ophouden met te denken over de financiering van de familiale landbouw in termen van geld; de landbouwer zelf beschikt in elk geval niet over dat geld. Hij beschikt dan weer wél over zijn fysieke kracht, zijn energie, zijn werklust, zijn kennis en ervaring met de landbouw in zijn streek.

Het is dus zaak om hem activiteiten te helpen opstarten waarvoor zeer weinig geld en investeringen nodig zijn, en die wel snel kunnen opbrengen. De pot van de traditionele Afrikaanse spaarkas (tontine) lijkt ons de geschikte oplossing om zo'n activiteit te lanceren. Met nauwelijks 15 euro kun je een honderdtal maracujaplanten of Japanse pruimelaars kopen, en die kunnen binnen het jaar zo'n 500 euro opbrengen. Daar kunnen weer nieuwe activiteiten mee worden gefinancierd. Het lijkt ons dan ook erg nuttig landbouwers te helpen om dit soort van activiteiten op het spoor te komen en hen te begeleiden in de technische uitvoering ervan en in het zoeken naar een markt ervoor. Zo zullen zij hun productie kunnen diversifiëren en het BBP (Bruto Binnenlands Product) van hun land kunnen doen groeien. Dit is ook de weg naar de industrialisering van het platteland op basis van de verwerking van landbouwproducten.

Omwille van de hoge interestvoeten die de instellingen voor microfinanciering opleggen, stellen wij *crowdfinancing* voor, niet in de vorm van een coöperatie maar veeleer in de vorm van een naamloze vennootschap die open staat voor participatie door de hele bevolking. We moeten erin slagen de lokale middelen te mobiliseren die in handen zijn van de elite op het platteland (loontrekkenden, handelaars, rijke landbouwers). Die kunnen de vele kleine aandelen van landbouwers aanvullen en op die manier voldoende middelen genereren om dergelijke vennootschappen op te richten zonder een beroep te moeten doen op extern krediet. Hierdoor zullen er ook transparantere, en dus efficiëntere, beheerssystemen kunnen worden opgezet.

Dankzij zulke mechanismen kan het geld ook in de dorpen blijven. Je diversificeert immers de bancaire activiteiten en creëert een sneeuwbaaleffect dat nieuwe projecten kan aantrekken die bijdragen tot het aantrekkelijker maken van de dorpsgemeenschap en het inperken van de plattelandsvlucht. Uiteindelijk gaat het erom een activiteit te vinden die kan dienstdoen als motor voor lokale ontwikkeling.

► **Van ketens van slavernij naar rechtvaardige waardenketens**

Om het aandeel van de landbouwer in de waardenketens te verhogen, moeten er strategieën worden uitgewerkt om winstgevend opslagsystemen uit te bouwen, waardoor de boer zijn product op een gunstiger moment kan verkopen. Zo kan hij geleidelijk aan ook zonder de talrijke tussenpersonen die stevast gaan lopen met het leeuwendeel van de toegevoegde waarde. In diezelfde optiek moet hij de verwerking van de landbouwproducten in handen kunnen nemen, net als het extra labelen ervan om bijkomend profijt te kunnen halen uit certificaten van het type Bio en Fairtrade. Ook het reguleren van het aanbod en het gebruik van mobiele technologie om toegang te krijgen tot marktinformatie, zijn pistes die verder moeten worden verkend. Bij dergelijke mechanismen moeten we erover blijven waken dat ze ontsnappen aan de manipulatie door de beurzen, waardoor uiteindelijk multinationals met de meerwaarde zouden gaan lopen.

De landbouw blijft de basis waarop de plattelandsgemeenschap zich kan ontwikkelen, maar ook tal van niet-landbouwactiviteiten kunnen voor de boeren extra inkomsten opleveren.

► **Niet-landbouwactiviteiten en ondernemen op het platteland**

Niet-landbouwactiviteiten hebben een belangrijke intrinsieke waarde op het platteland gezien ze er zorgen voor kleinhandel, jobs in de sector van herstellingswerken, evenals jobs in de bouw, de toegang tot elektriciteit op het platteland en allerlei andere diensten. Die zijn stuk voor stuk noodzakelijk om er het leven mogelijk te maken, of gewoonweg aangenamer. Jongeren die een afkeer hebben gekregen van het labeur op het land, kunnen er manieren in vinden om een ander leven op te bouwen voor zichzelf, en zich voor lange tijd te vestigen in de plattelandsgemeenschap.

Niet-landbouwactiviteiten leveren meer consistente inkomsten op dan de landbouw en kunnen ervoor zorgen dat een streek opleeft. Daarom moeten we de ondernemers helpen om de vele hindernissen te nemen waarmee ze geconfronteerd worden: het beheer van hun zaak in een omgeving waarin de familie veel druk uitoefent, technologische verbeteringen, marketing, en dan ook nog problemen op grotere schaal zoals de gebrekkige infrastructuur (met name wat elektriciteit betreft), de concurrentie van ingevoerde producten enz.

Wat de ontwikkeling van technische competenties van jongeren betreft, is een leerproces bij een onderneming zelf ongetwijfeld de interessantste methode, eventueel in combinatie met lessen in het opleidingscentrum. Het is aan de regeringen om in te staan voor de promotie en de bescherming van startende ondernemingen, tegen de concurrenten uit de meer ontwikkelde landen, vooral uit Azië.

Hogere inkomsten volstaan op zichzelf niet om de leefomstandigheden van de plattelandsbevolking te verbeteren, want ze worden al snel opgeslokt door de vele dringende noden die er zijn. Hoe kunnen we echter duurzaam investeren in gezondheidszorg, onderwijs en huisvesting? De ontwikkelingsprogramma's moeten twee vliegen in één klap kunnen slaan: hogere inkomsten enerzijds, maar ook een rechtstreekse verbetering van sociale voorzieningen zoals gezondheidszorg, onderwijs, de toegang tot water en de preventie van ziektes anderzijds. Het ene leidt immers niet automatisch tot het andere.

► **Naar het organiseren van lokale dynamieken voor sociale bescherming van de plattelandsbevolking**

Tegenover de lotgevallen van het leven hebben de landbouwers nood aan een stevige sociale bescherming. Op het platteland is de mate waarin mensen verzekerd zijn op het vlak van de vier pijlers van de sociale bescherming echter uitermate beperkt. We bedoelen

de pijlers zoals de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) die omschrijft: toegang tot gezondheidszorg, inkomenszekerheid, gezinstoelagen en ouderdomspensioen.

De internationale instellingen geven momenteel de voorkeur, toch voor de allerarmsten, aan een systeem zonder bijdragen. Met deze mechanismen moet heel omzichtig worden omgesprongen om geen hypotheek te leggen op de ontwikkelingskansen van Afrika, aangezien ze makkelijk leiden tot afhankelijkheid en een afwachtende mentaliteit. Dat is gebeurd in de post-conflictgebieden in het oosten van de Democratische Republiek Congo en in Burundi. Men moet erover waken dat de traditionele solidariteitsmechanismen niet stuk worden gemaakt, want zij zijn de enige die echt duurzaam en lokaal verankerd zijn. Ook de capaciteiten van de armste landen om deze mechanismen zelf in handen te nemen op het ogenblik dat de buitenlandse steun wegvalt, moeten worden versterkt.

Wat de systemen betreft die wel op bijdragen zijn gebaseerd, zijn de enige mechanismen die erop vooruitgaan de ziekenfondsen: systemen van microverzekeringen die door de gemeenschappen zelf worden beheerd. Het gaat hier om erg belangrijke strategieën omdat ze financiële hinderpalen wegnemen en tegelijk instaan voor de controle op de kwaliteit van de diensten. Daarentegen zullen deze ziekenfondsen zich slechts kunnen ontwikkelen als ze worden gelinkt aan economische initiatieven die bijdragen innen aan de bron, zoals in de formele sector.

Ondanks de armoede van heel veel burgers en staten is het perfect mogelijk om voor de hele bevolking te voorzien in een algemene ziekteverzekering. Dat betekent wel dat je moet gaan combineren: de rijkste categorieën moeten meedoen, er moeten tegemoetkomingen zijn voor wie minder welgesteld is, en gratis zorg voor de meest kwetsbaren, gefinancierd door specifieke belastingen. Zo'n systeem vergt een krachtige politieke wil, het categoriseren van de bevolking en de verplichting om aan te sluiten bij een ziekteverzekering. Enkele landen, zoals Rwanda, Senegal, Ghana en Tanzania, zijn nu al aan het evolueren naar een algemeen ziekteverzekeringsstelsel. De deelname van de bevolking aan de financiering van de gezondheidszorg is essentieel, omdat zij op die manier, via specifiek opgerichte (leden)organisaties, de kwaliteit van de geboden diensten kan controleren.

Wat de andere pijlers van de sociale bescherming betreft – toegang tot de arbeidsmarkt, ouderdomspensioen en gezinstoelagen – kunnen de ziekenfondsen eveneens het kader aanleveren om ze te beginnen organiseren. Over deze kwesties kan ook worden nagedacht door het promoten van meerjarige teelten die maar een beperkte inzet van werkkrachten vergen, een mechanisme waardoor men niet in de valstrik van het geld hoeft te trappen: dat heeft de landbouwer toch niet.

► **De oorlog tussen de landbouwers en de multinationals over de controle op de productiefactoren**

Al deze voorstellen hebben pas zin als de landbouwers op een eerlijke manier toegang krijgen tot de productiefactoren, met name meststoffen, zaaigoed en grond.

Omwille van de kwetsbaarheid van de Afrikaanse bodems moet men uiterst voorzichtig zijn met het gebruik van kunstmest, die nochtans onmisbaar is om een hoger rendement te bekomen. De toegang tot meststoffen moet door de staten worden gesubsidieerd. De huidige subsidiesystemen komen maar een kleine groep rijke landbouwers ten goede en moeten worden herdacht. De voorrang moet gaan naar soepele kredieten (of eerder naar 'kunstmestvoorschotten'), die bijvoorbeeld in natura kunnen worden terugbetaald.

De toegang tot kwaliteitszaden is de tweede vereiste om de landbouwproductie te verhogen. De huidige zaden zijn weinig performant, terwijl de landbouwers mits goede

begeleiding zelf zaaigoed kunnen produceren van een aanvaardbare kwaliteit. Er is een reëel gevaar dat Afrikaanse landen hun soevereiniteit verliezen als zij de productie van zaaigoed volledig overlaten aan multinationals. Daarom moeten nationale publieke laboratoria sterk worden aangemoedigd om meer te investeren in de verbetering van zaden, én moet de genetische kennis en eigendom van de belangrijkste planten en gewassen die in de verschillende landen voorkomen, in hun eigen handen blijven. Dat is een kwestie van groot geostrategisch belang.

Wat de grond betreft, de belangrijkste productiefactor, zien we dat die momenteel onder zo hevige druk staat, dat de conflicten over land de belangrijkste oorzaak van instabiliteit geworden zijn. Het is dringend tijd dat er ter zake duidelijke wetgeving wordt afgekondigd die de landbouwers een geruststellend kader biedt. Afrika kan niet langer de ogen blijven sluiten ten aanzien van het grote onrecht dat overall bestaat in de toegang tot (en het bezit van) land, en zal verplicht zijn over te gaan tot landhervormingen. Die zullen zonder twijfel pijnlijk zijn, maar ze zijn noodzakelijk. Er moeten met name ook oplossingen worden gevonden voor het recht van vrouwen en inheemse bevolkingsgroepen op grondbezit.

Wat de toegang tot grond betreft, stelt zich een nieuwe uitdaging in de vorm van de inbezitneming van gronden door rijke medeburgers of buitenlandse multinationals. Gedwongen verkopen, vaak uit noodzaak, moeten absoluut worden onderworpen aan controle door de overheden. Anders zal het continent in snel tempo worden geconfronteerd met de onomkeerbare verpaupering van de landbouwers. De inbezitneming van grond door multinationals zou als een misdaad tegen de menselijkheid moeten worden beschouwd en als zodanig bestraft. Ook de overdracht van grote concessies aan buitenlandse firma's om voor de lokale markt te produceren – naar het voorbeeld van de agro-industriële zones in Congo – moet het voorwerp vormen van een striktere controle door de burgers.

► **Voor een landbouwbeleid ten gunste van de kleinschalige landbouwers**

De staten, de internationale instellingen en de landen die hulp verschaffen hebben een doorslaggevende stem in het bepalen van het ontwikkelingsbeleid. De boerenorganisaties moeten dan ook specifiek investeren in lobbywerk met het oog op een ander landbouwbeleid.

Voor de kleinschalige landbouwers in Afrika is lobbywerk voor steunmaatregelen aan de familiale landbouw tegenover de agro-business een zaak van leven en dood. Zij lopen immers het risico van hun grond te worden beroofd en netto-kopers van voedsel te worden, met middelen die ze niet meer zullen hebben. De agro-business, die sowieso zal blijven bestaan, zou enkel door privébanken mogen worden gefinancierd. De familiale landbouw is het enige model dat zorgt voor werkgelegenheid, oog heeft voor de vruchtbaarheid van de bodem, gediversifieerd voedsel voortbrengt én de schokken opvangt die veroorzaakt worden door de klimaatverandering, ziektes en volatiele prijzen. Zij is ook de enige die belang heeft bij de vooruitgang van een hele streek, en die kan zorgen voor een evenwichtige ontwikkeling op het niveau van de landen in hun geheel. Lobbyen voor de erkenning van dit landbouwmodel is dan ook belangrijk. Er moeten van de regeringen concrete beloftes worden geëist om het verder te verbeteren en aantrekkelijker te maken voor de jongeren.

Dat veronderstelt een verhoging van de budgetten en het opzetten van ambitieuze ondersteuningsplannen, met nauw omschreven doelstellingen en evaluaties op regelmatige basis waar organisaties van de burgersamenleving aan deelnemen. Op de top van Maputo in 2003 hebben de staatshoofden zich daartoe verbonden, en vervolgens een tweede keer voor het volgende decennium tijdens de top in Malabo in juni 2014. Bij het monitoren van die engagementen moeten de boerenorganisaties een assertievere

rol durven spelen: zij moeten tekortkomingen aan de kaak stellen, voorstellen doen en trachten platformen op te zetten waar vele actoren met elkaar in dialoog kunnen treden, zonder daarbij te vervallen in al te makkelijke demagogie.

Er wacht de boerenorganisaties nog een andere levensbelangrijke strijd: een einde maken aan de import van producten die de Afrikaanse landbouw komen kapotmaken. Dit fenomeen wordt vaak gerechtvaardigd door te wijzen op de spectaculaire verstedelijking. Voedselrellen, waarvoor de regeringen van het continent zoveel schrik hebben, zorgden ervoor dat stedelingen een politieke macht hebben die niet overeenstemt met hun electorale gewicht. Het pleidooi om beperkingen op te leggen aan de invoer van die buitenlandse landbouwproducten kondigt zich als erg lastig aan, ook omdat deze handel corrupte en zelfs maffiose netwerken in stand houdt... We mogen ook de regels van de WHO (Wereldhandelsorganisatie) en van de economische regionale integratie niet vergeten, die als een zwaard van Damocles boven de Afrikaanse familiale landbouw blijven hangen. De import van producten wordt vooral gevaarlijk als die leidt tot veranderingen in de voedingsgewoonten op die manier zorgt voor blijvende afhankelijkheid van het buitenland.

Oplossingen die zich voor deze cruciale uitdaging aandienen zijn: steun aan de lokale landbouw door middel van substantiële subsidies; slim gebruik maken van importbeperkingen (via tarifaire barrières en andere); het opleiden van onderhandelaars die beter in staat zijn om uitzonderingen en beschermingsmaatregelen in te roepen; het creëren van overlegplatforms tussen de staat, syndicaten met een overwegend stedelijke basis en boerenorganisaties; en tot slot vooral de promotie van het consumeren van producten van eigen bodem.

In een context van privatisering van de belangrijkste ondernemingen in de agro-voedingsindustrie moeten de landbouwers een hoofdrol kunnen spelen in het beheer van die ondernemingen. Het lobbywerk voor een privatisering die rekening houdt met hun belangen – net zoals het lobbywerk tegen de massale import – moet gebeuren in samenwerking met organisaties uit het Noorden. Daarnaast blijft de steun voor boerenorganisaties via concrete acties op het terrein – om de lokale productie te verbeteren of alternatieve verwerkingsunits op te starten – onmisbaar om hun politieke strijd geloofwaardig te maken. De landbouwers moeten niet alleen maar het vuile productiewerk opknappen, terwijl de beste brokken van de waardenketens overgelaten worden aan de multinationals en de privésector.

WELKE PISTES VOOR DE WAARDIGHEID VAN DE LANDBOUWER?

► **Het afwijzen van de logica van de 'inhaalrace'**

Waardigheid – of simpelweg: geluk – wat betekent dat? Gaat dat gepaard met het kopiëren van het westerse ontwikkelingsmodel?

We mogen niet vergeten dat er zich in Afrika bloedbaden hebben afgespeeld en dat het continent door de slavenhandel werd geplunderd... De kolonisatie heeft er alles aan gedaan om de cultuur en de religies van het continent te vernietigen, waardoor het gevoel werd gecreëerd dat Afrika, om zich te kunnen ontwikkelen, zichzelf eerst moest ontkennen om daarna zijn nieuwe meesters zo goed mogelijk na te kunnen bootsen. Na hun onafhankelijkheid zijn de Afrikaanse landen in een onmogelijke spiraal beland – je moest proberen het Westen bij te benen – en deden ze op grote schaal een beroep op buitenlandse technische raadgevers, die vaak afkomstig waren uit de koloniserende landen. Op die manier zetten zij de 'beking' van het continent voort tot het geloof en het overheersende economische model van de landen van het Noorden. Door de toenemende macht van de Wereldbank en het IMF (Internationaal Monetair Fonds) wordt de zogenaamd ideale weg duidelijk uitgetekend en wordt Afrika verplicht die te

volgen, op gevaar af dat de hulp wordt geweigerd die een bepalende rol speelt voor de economische, sociale en politieke ontwikkelingsmodellen. Haar bewegingsruimte om zelf de ontwikkelingsstrategieën te bepalen werd dus bijzonder beperkt.

Daarbij komt nog dat de hulp niet de verwachte effecten lijkt te sorteren. Sommigen vragen zich af of men zich niet volledig van het Westen moet ‘de-connecteren’ en zijn steun moet weigeren. De nuances die Serge Michailof aanbrengt door het slechte beheer van de hulp in de ontvangende landen aan te klagen en tegelijk de nadruk te leggen op de reële uitbuitingsmechanismen van die ontvangende landen, lijken ons in elk geval te leiden tot een meer verfijnde analyse.

Het blijft echter zo dat hulp – ook de meest belangeloze – in zich de kiemen draagt die bijdragen tot het afremmen van echte ontwikkeling. Een voorbeeld: de promotie van marktgerichte landbouwproductketens betekent slechts een omweg om controle uit te oefenen op wat de Afrikanen op hun bord krijgen – door die te koppelen aan pure opbrengstteelten. Maar het continent is zelf niet vrij van schuld: Afrikaanse leiders zijn naïef of in elk geval hypocriet geweest door het bepalen van de inhoud en de richting van Afrika’s ontwikkelingsmodel aan anderen over te laten.

Zowel voor de staten als voor de gezinnen heeft de hulp slechts een kans op succes als ze zich ent op coherente nationale strategieën die door de begunstigden zijn uitgewerkt. En om de duurzaamheid van de actie te verzekeren, moeten er structureel voldoende grote budgetten worden vrijgemaakt.

Afrika moet zelf zijn eigen bakens uitzetten die werkelijk beantwoorden aan zijn cultuur, aan zijn visie op de wereld en ook aan zijn geschiedenis. Het continent hoeft niet afzijdig te blijven van de technologische revolutie, maar moet daar precies die tools uithalen die dienstig zijn voor de ontwikkeling die de Afrikanen zelf voor ogen hebben. Televisie bijvoorbeeld kan dienen om Afrikaanse waarden en een Afrikaanse visie te promoten, iets wat Nigeria goed heeft begrepen, een land dat een eigen filmindustrie heeft ontwikkeld.

Zich aansluiten bij het kapitalistische model – een concurrentieel systeem waarin enkele individuen zowel de macht als de rijkdom controleren – druist sterk in tegen het Afrikaanse denken dat de voorkeur geeft aan het uitbouwen van solidariteitsnetwerken, meer dan aan persoonlijke verrijking. Wat het communistische model betreft, dat beantwoordt niet veel meer aan wat de Afrikanen betrachten; zij geloven immers ten diepste in privé-eigendom.

Het opzetten van een eigen Afrikaanse overkoepelende strategie moet dan ook gebaseerd zijn op de waarden ‘solidariteit’ en ‘delen’, en op respect voor het leven. We moeten het maatschappijmodel definiëren dat wij voor Afrika wenselijk achten, en een nieuwe samenleving opbouwen waarin geld geen doel op zich is. De voorrang moet gaan naar een duurzame ontginning van onze natuurlijke hulpbronnen en we moeten vermijden dat we, zoals men dat in Burundi noemt, ‘Tisoromandandura’ worden. Dat betekent letterlijk: ‘zij die om fruit te oogsten de hele plant uittrekken’.

De planeet Aarde kan de westerse manier van leven niet blijven dragen. Als Afrika dezelfde weg opgaat, zijn er acht planeten nodig om aan de vraag te beantwoorden. Er is dan ook dringend nood aan een consensus over het gemeenschappelijke beheer van de hulpbronnen op aarde.

Het spreekt voor zich dat Afrika de logica van de ‘inhaalrace’ moet afwijzen – alsof we het Westen moeten bijbenen – en dat het zijn eigen ontwikkelingsmodel moet ontwerpen. Strategieën als ‘visie 20-20, 20-30 en 20-25’ die nu in verschillende landen uitgerold worden, zijn daar nochtans een karikatuur van. Het is niet zo dat we elke uitwisseling met andere volkeren moeten afwijzen, maar we moeten eerst onszelf sterker maken voor we ons naar de wereld kunnen openstellen.

► De fundamenten van onze eigen waardigheid bepalen

In de eerste fase van deze oefening willen we een minimaal niveau bepalen van het geluk en de waardigheid waar alle burgers van een land van moeten kunnen genieten. Een beetje naar het voorbeeld van Bhutan, dat het ‘bruto nationaal geluk’ in het leven heeft geroepen, met vier parameters: economische groei en ontwikkeling; het bewaren en promoten van de cultuur van Bhutan; het behoud van het milieu en het duurzame gebruik van de hulpbronnen; een goed bestuur. Tal van auteurs hebben gepoogd om ‘geluk’ te definiëren, maar wat de waardigheid van mensen betreft zijn alle ‘scholen’ het erover eens dat die vijf sleutelementen omvat:

- zelfrespect en eigenwaarde;
- toegang tot basisvoorzieningen: zich kunnen voeden en verzorgen, wonen, een gezin stichten, de kinderen naar school kunnen laten gaan...;
- iets kunnen betekenen voor de samenleving;
- toegang hebben tot de besluitvorming;
- spirituele vervolmaking.

Het onderdeel ‘zelfrespect en eigenwaarde’ is ongetwijfeld het moeilijkste om aan te werken, omdat het een beroep doet op zowel psychologische als spirituele aspecten. Toch blijft dit het fundament, de onmisbare sokkel waarop de kracht steunt om jezelf te vernieuwen, risico’s te nemen en op zoek te gaan naar nieuwe horizonten.

Een psycho-humane vorming moet niet alleen dat geloof in jezelf kunnen bevrijden, maar moet mensen er ook toe brengen dat ze voor zichzelf uitwegen zien op basis van lokale middelen en kansen. Er moet worden gedacht in termen van ‘activiteiten met potentieel’. De landbouwer heeft zijn menselijke kracht, zijn capaciteit om met eigen handen te werken en rijkdom voort te brengen. Het is belangrijk hem aan te moedigen om ideeën te vinden die zijn energie kunnen kanaliseren in de richting van projecten die zowel vernieuwend zijn als dat ze voor hemzelf betekenisvol zijn.

Mijn visie van een ‘waardig Afrika’ – waar iedereen in het geluk deelt – houdt in dat we het westerse model van een leeggelopen platteland vermijden en dat we voorrang geven aan de ontwikkeling van middelgrote landbouwbedrijven (2 tot 5 hectare). Dat zijn de enige die in staat zijn om in te staan voor een stabiele werkgelegenheid voor de meerderheid van de bevolking en om tegelijkertijd te zorgen voor het ontstaan van kleine en middelgrote ondernemingen die evenwichtig verdeeld zijn over het hele grondgebied van een land. Het streefdoel is de verstedelijking in Afrika op een stabiel niveau te houden of, beter gezegd, het percentage mensen dat werkt in de landbouw op zo’n 33% van de bevolking.

Volgens de voorspellingen van het “*World Urbanization Prospects 2011*” woont nu ongeveer 31% van de Afrikanen in de stad, maar zou dat toenemen tot 60% in 2050, met een jaarlijkse verstedelijkingsgraad van 3,4%. We moeten vermijden dat deze tendens nog wordt versterkt.

Vandaag de dag beschikt een landbouwersgezin in Congo of Burundi over een inkomen van ongeveer 1000 dollar per jaar. Dat bedrag is ruim onvoldoende om toegang te hebben tot de nodige basisvoorzieningen. Om uit die situatie te geraken zou elk gezin drie andere moeten kunnen voeden en zijn inkomen verviervoudigen. Het huidige rendement moet dus worden verviervoudigd, maar dan zonder de zeer kwetsbare ecosystemen te veel te belasten en zonder de nood aan arbeidskrachten sterk te verhogen.

Eerste fase in dit proces: zorgen voor voldoende voedsel via de basis van een geïntegreerd familiaal landbouwbedrijf, met deze vijf componenten: één kerngewas, enkele voedselgewassen, opbrengstteelten en/of vetmesterij, nuttige meerjarige gewassen (brandhout, medicinale planten, hout voor de bouw...) en symbolische teelten.

Naast deze basis stel ik voor om nog een extra landbouwperceel of veeteeltactiviteit toe te voegen om, bovenop dat verzekeren van voldoende voedsel, bijkomende middelen te genereren en zo uit de “overlevingsmodus” te ontsnappen.

Gezien het risico op overproductie moeten die teelten lokaal kunnen worden verwerkt, en dat alles binnen een landbouwsysteem dat maar weinig externe inputs verbruikt. Hier volgt een lijst van fasen die wij voorleggen aan regeringen die zich resoluut willen inzetten ten gunste van de landbouwbevolking:

STAPPENPLAN VOOR DE VERBETERING VAN DE FAMILIALE LANDBOUWBEDRIJVEN – NAAR EEN DEBAT OP NATIONALE SCHAAAL

1. De eerste stap moet erin bestaan dat er op het niveau van het ministerie van Landbouw en Veeteelt (of zelfs op presidentieel niveau) een agentschap wordt opgericht ter promotie van de geïntegreerde familiale landbouwbedrijven. Dit agentschap kan zowel samenwerken met de provinciale diensten voor Landbouw en Veeteelt, als met privéondernemingen die actief zijn in de landbouwsector over het hele land.
2. Dit agentschap beheert een steunfonds voor geïntegreerde familiale landbouwbedrijven, waaraan zowel wordt bijgedragen vanuit de staatskas als door de technische en financiële partners van het land. Het beheer kan worden gekopieerd van andere basket funds die in het land bestaan en waarin vertegenwoordigers van de overheid, de donoren, de boerenorganisaties en de civiele samenleving zitting hebben.
3. Onze bezorgdheid blijft uitgaan naar ‘de mens’, die centraal staat in onze analyse. De eerste stap zal er dan ook in bestaan de landbouwers en zeker ook landbouwsters op het spoor te komen die het best onze aanpak kunnen waarmaken. Aan hen wordt een psycho-humane vorming aangeboden.
4. Uit deze groep komen dan inspirerende landbouwers naar voren die rondom zich groepen vormen van boeren die op eigen kracht vooruit willen. Zo wordt vermeden dat men enkel de meest kwetsbaren of de rijksten ondersteunt (ongeveer een jaar).
5. Tijdens een participatieve workshop die in elk dorp wordt georganiseerd werken deze mensen een verbeteringstraject voor hun landbouwbedrijven uit op een termijn van drie tot vijf jaar, met goed omschreven en gedetailleerde plannen per landbouwseizoen. Bv. voor het eerste jaar: het aanleggen van een erosiewerende heg van 400 meter lang, het graven van een put om 500 kilogram mest/compost te produceren, de helft van mijn bananenbomen vervangen; voor het tweede jaar: de vernieuwing van mijn koffieplanten enz.
6. De landbouwer, het agentschap en de gemeente tekenen een contract om deze hervormingen uit te voeren, en de betrokken landbouwer krijgt een krediet met een looptijd van zeven jaar dat wordt vrijgegeven volgens een tijdschema dat elk seizoen wordt geëvalueerd. De interestvoet mag niet hoger zijn dan 5% op jaarbasis en de terugbetaling gebeurt progressief per seizoen. Het zal bijgevolg noodzakelijk zijn om in het landbouwbedrijf teelten te integreren met een korte productiecyclus, om die progressieve terugbetaling mogelijk te maken.
7. De terugbetaalde fondsen worden meteen overgemaakt aan een andere landbouwer, waardoor er een solidariteitsgarantie vervat zit in het systeem dat geleidelijk ten goede kan komen aan de hele gemeenschap.
8. De begunstigde landbouwers zullen ook begeleid worden in het opzetten van een door hen zelf gerunde coöperatie die inputs ter beschikking stelt, de opslag en de verwerking van de productie verzekert, zorgt voor de gezamenlijke verkoop ervan, en deelneemt aan het beheer van het kredietfonds. De coöperatie stelt een verplichte heffing in op al die handelingen (verkoop, opslag enz.), en een deel daarvan dient om een permanent fonds voor inputs te organiseren ten gunste van de leden-landbouwers. Als naderhand de inkomsten van de landbouwbedrijven toenemen, kan de coöperatie direct aan de bron bijdragen innen voor het systeem van sociale bescherming dat geleidelijk aan wordt uitgebouwd (ziekteverzekering, verzekering tegen invaliditeit en arbeidsongevallen, ouderdomspensioenen...).
9. Dergelijke coöperaties zullen met de hulp van *crowdfnancing* geleidelijk aan projecten kunnen opstarten voor de industrialisering van het platteland dankzij de verwerking van oogsten uit innovatieve productieketens, en ze zullen ook niet-landbouwactiviteiten ontwikkelen.

10. Al deze actieplannen worden bijeengelegd en de gemeenschappelijke thema's vormen het voorwerp van intensieve en praktijkgerichte opleidingen voor de kaders die bij de begeleiding zijn betrokken.
11. De rol van de landbouwmonitoren zal erin bestaan dat zij op elke heuvel (*colline*) de begunstigde landbouwers opvolgen en adviseren. De hoofdmoot van hun vergoeding zal bestaan uit een prestatiebonus naargelang van de behaalde resultaten per landbouwseizoen. Een comité dat de efficiëntie van hun werk checkt, zal instaan voor de validering daarvan.
12. Elke begunstigde zal rond zich een groep landbouwers verzamelen aan wie hij op regelmatige basis de genoten vorming zal doorgeven. Hij is ook verplicht om in de eerste plaats aan hen, en tegen aankooprij, het zaaigoed, de scheuten en stekken te verkopen die hij met zijn kredietlijn heeft gekocht.
13. Ook de gemeentelijke administratie zal worden ingezet bij de opvolging van de landbouwmonitoren en de begunstigten. De prestatie-indicatoren maken deel uit van de evaluatie van die gemeentelijke diensten.
14. Heel dit stappenplan moet, voor het wordt veralgemeend, worden getest op het niveau van enkele provincies of gemeenten. Het gaat hier echter niet om een puur theoretische visie of intellectuele oefening: we hebben er reeds op kleine schaal mee geëxperimenteerd.

Het valt te hopen dat de verstedelijkingsgraad hoger zal zijn dan het geboortecijfer, waardoor er meer gronden vrijkomen voor de landbouw en zowel de stads- als de plattelandsbevolking beter gevoed kan worden.

Een dergelijk model heeft pas kans op slagen als de bevolking haar eigen voedselsysteem beschouwt als het enige dat haar in haar waarde laat. Lokaal voedsel consumeren blijft het belangrijkste wapen tegen de massale import van producten die op dit ogenblik reeds de markt verstoren.

Het is er ons niet om te doen de regels van de WHO of die van de economische regionale integratie te proberen te omzeilen, maar gewoon om onze eigen voedingsgewoontes te herontdekken. De weigering om ingevoerde producten te consumeren zou overigens aanzienlijke besparingen in valuta met zich meebrengen. Voor de weinige Afrikaanse producten die de consumenten uit het Noorden verbruiken, zoals koffie, cacao en bananen, zijn zij erin geslaagd de commerciële circuits ervan te controleren en hun prijzen op te leggen aan ons. Dat hebben de Aziatische landen perfect begrepen, en zij hebben hun traditionele voedingspatronen dan ook behouden.

Dit gezegd zijnde volstaat het niet om de bevolking aan te zetten tot het consumeren van lokale producten, al is het een belangrijke eerste stap. Men moet tezelfdertijd aantrekkelijker verwerkings- en verpakkingstechnieken introduceren op eigen bodem. Dat is economisch, sociaal en politiek van het grootste belang en het zal ons geen banbliksems opleveren vanwege de WHO of in het kader van de Economische Partnerschap Akkoorden met de Europese Unie. Het is de *conditio sine qua non* om Afrika te redden en er zou over moeten gepredikt worden in de kerken, moskeeën en scholen. Men moet nationale competities organiseren voor lokale producten, en ook de verplichting invoeren om bij officiële ceremonies die producten aan te bieden, zodat dat echt een kwestie wordt van nationale trots. Dat is niets anders dan economisch patriottisme.

Het is er ons ook niet om te doen ons op onszelf terug te plooiën, maar wel om goed overdachte mechanismen in het leven te roepen die onze kwetsbare landbouw en industrie kunnen beschermen. Nadien kunnen die sectoren zich geleidelijk aan openstellen voor de rest van de wereld.

De Afrikaanse landbouwer wordt ook heen en weer geslingerd door de incoherenties die in de hulp vervat zitten. De tegenstrijdige boodschappen die hij krijgt doen hem

het noorden verliezen en maken dat veel tijd en middelen verloren gaan. Vandaar ook het belang om hem te helpen bij het ontwikkelen van een kritische geest tegenover de diverse dogma's die hem worden voorgehouden.

Als de landbouwer erin slaagt zijn inkomsten te verviervoudigen, kan hij daaruit de nodige middelen putten om te investeren in nieuwe activiteiten. Hij zal zich met name kunnen lanceren in de verwerking van producten en zo bijdragen aan de geleidelijke industrialisering van het land, een onmisbare fase om de toegevoegde waarde te verhogen en strategieën te ontwikkelen om meer beloftevolle markten te veroveren.

Meer nog dan in de bevrediging van de basisbehoeften van zijn gezin, vindt de landbouwer voldoening als actief lid van traditionele solidariteitsnetwerken: in het kader van de spaarkassen (*tontines*), via het schenken en ontvangen van kruiken bier, via het steunen van leden van de *extended family*... Goed omringd zijn wanneer het moeilijk gaat, toegang hebben tot krediet, een waardige begrafenis krijgen, zijn essentiële voorwaarden voor de zelfverwerkelijking van iedereen.

Maar de openheid van de moderne samenleving verplicht individuen ertoe om solidariteitsbanden te smeden die de traditionele microkosmos overstijgen. De school, de kerk, de administratie en de stad zijn allemaal plaatsen die tot nieuwe types van relaties leiden; ook mensen van het platteland moeten er hun plaats vinden.

Wat organisaties betreft, of het nu gaat om de grotere boerenorganisaties, politieke partijen of ziekenfondsen, zij zullen de landbouwers pas meekrijgen als ze erin slagen echte solidariteit te bewerkstelligen. Enkel daarna zullen zij de arena's van de macht kunnen betreden, waar de beslissingen worden genomen. Zich een plaats weten verwerven te midden van de traditionele 'dorpsoversten' om recht te spreken, anderen advies kunnen verstrekken, en verantwoordelijkheid dragen in de gemeenschap, dat is in de ogen van elke landbouwer de ultieme bekroning.

De belangrijkste keuzes met een impact op het leven van de plattelandsbevolking worden gemaakt op het niveau van de lokale en nationale overheden. Ondanks het electorale gewicht dat ze ontegensprekelijk hebben slagen de landbouwers er niet in om hun prioriteiten bij de politieke besluitvormers te laten doordringen. Als het platteland niet vergeten wil worden, moet er snel werk gemaakt worden van het oprichten van sterke boerenorganisaties met een coherente en breed gedragen sociaal-politieke visie.

Dit is zonder twijfel de nieuwe werf waarin de ontwikkelingsprogramma's en de boerenorganisaties moeten investeren. Doelstelling: ervoor zorgen dat de verkozenen zich verantwoordelijk voelen tegenover hun kiespubliek, op basis van programma's waarin de bekommernissen van het platteland centraal staan. Dat is ook de weg naar een echte democratisering van Afrika, omdat de verkozenen verplicht zullen zijn op te komen voor de verzuchtingen van hun kiezers. Alleen zo kan er goed bestuur komen, een noodzakelijke voorwaarde om Afrika 'eindelijk goed van start te laten gaan'. Dankzij inspraak in het beheer van de 'staatszaken' en duidelijke regels om toegang te krijgen tot de macht, zal men vrede tot stand kunnen brengen – een superbelangrijk ingrediënt van, zelfs obligate voorwaarde tot echte ontwikkeling.

Afrika, dat vol met grondstoffen zit, mag echter niet naïef zijn. De wereldmachten bieden nu eens steun aan potentaten die het hun makkelijk maken om die natuurlijke rijkdommen te plunderen, en dan weer aan rebelligroepen om regimes te destabiliseren die hun belangen tegenwerken. De landen in Afrika hebben dan ook geen keuze: zij moeten investeren in de oprichting en de uitrusting van efficiënte nationale legers. En ze moeten de strijd voeren tegen de verspreiding van wapens, de grootste bedreiging van de vrede en dus van de ontwikkeling van het continent.

Het realiseren van al deze hervormingen moet gebeuren door mensen die hoog gekwalificeerd zijn, menselijke en morele waarden belichamen en boven alle verdenking staan. De vorming van de begunstigde landbouwers en de betrokken Afrikaanse kaders

is van primair strategisch belang. We moeten niet alleen competenties overdragen, maar vooral hoge morele standaarden, in combinatie met de vaardigheid om de politieke en sociale uitdagingen diepgaand te analyseren. Gezien de plundering van de human resources en de braindrain – een belangrijke rem op de lancering van Afrika – moeten de Afrikaanse landen absoluut investeren in enkele scholen van hoog niveau.

De weg van deze hervormingen inslaan veronderstelt de inzet van mannen en vrouwen die ook spiritueel erg gedreven zijn. De Afrikaan is in wezen gelovig. De Almachtige kan geen glorie vinden bij mensen die tot bedelarij worden gedwongen of die leven in afwachting van mirakels. De Afrikaan kan niet tot volledige zelfontplooiing komen zolang hij niet bevrijd is van het geloof in magisch-religieuze krachten die bij elke stap op de loer liggen.

Samen met mensen die op deze manier ten gronde veranderd zijn – en dat ondanks een context die minstens ‘gecompliceerd’ mag heten – kunnen we de honger, de ellende, de armoede en de vele misbruiken overwinnen, en mensen weerom hun waardigheid teruggeven.

Wij hebben ons in dit boek ingespannen om enkele pistes aan te reiken die ons de meest vruchtbare lijken en die niet het resultaat zijn van intellectuele spelereien. Ze zijn bedacht en in praktijk gebracht door arme landbouwers en landbouwsters, met een minimum aan ondersteuning die alleen maar de verdienste gehad heeft om reflectie te stimuleren en reeds aanwezige waakvlammetjes aan te blazen.

Dé te volgen weg, die tegelijk makkelijk en moeilijk is, bestaat erin dat we weer zelfvertrouwen krijgen, dat mensen hun cultuur, hun potentieel en de kansen in hun eigen omgeving ten volle kunnen waarmaken, en dat we ophouden van geld de drijvende kracht van ontwikkeling te willen maken. We moeten ervoor zorgen dat spiritualiteit en menselijke waarden op de eerste plaats komen. We moeten een beschaving afwijzen die gestoeld is op de ongebreidelde verrijking van enkelingen en die leidt naar de onomkeerbare aantasting van onze natuurlijke hulpbronnen. We moeten weer eisen dat de politiek de ontwikkeling en de vrede bevordert. Laten we ophouden te denken dat de verantwoordelijkheid voor onze ellende en voor ons heil bij anderen ligt, en laten we ons resoluut inzetten voor de verandering van onze levens met deze goddelijke boodschap: ‘Sta op en loop.’ Sta op, Landbouwer van Afrika.

*Telema, Simama, Tebagueassi, Yiki, Haguruka!*¹

U kunt het boek bestellen op de website van GRIP
(<http://www.grip.org/fr/node/2497>)
of telefonisch op het nummer +32 (0)2 241 84 20.

1. ‘Sta op’ in het Lingala, Swahili, Beti, More en Kirundi.